

Χαράλαμπος Κουρουνδής, Το Σύνταγμα και η Αριστερά. Από τη «βαθεία τομή» του 1963 στο Σύνταγμα του 1975, 2018, σ. 578, Εκδ. Νήσος

Το βιβλίο του Χαράλαμπου Κουρουνδή αποτελεί μια σημαντική και πρωτότυπη συμβολή στην επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου και της Συνταγματικής Ιστορίας. Πρόκειται για επεξεργασμένη εκδοχή της διδακτορικής διατριβής που εκπόνησε ο συγγραφέας στη Νομική Σχολή του ΑΠΘ και κρίθηκε ομόφωνα από την επταμελή εξεταστική επιτροπή της ως άριστη. Αντικείμενο του βιβλίου αποτελεί η ταραχώδης διαδρομή του Συντάγματος στη χώρα μας, από την πρόταση συνταγματικής αναθεώρησης του 1963 ως το Σύνταγμα του 1975 και η επίδρασή της σ' αυτό, σε συνάρτηση με τη στάση των πολιτικών δυνάμεων της Αριστεράς απέναντί τους. Ο συγγραφέας, πραγματευόμενος ένα λεπτό θέμα με πολλές πτυχές, έθεσε ένα φιλόδοξο στόχο τον οποίο κατάφερε να πετύχει χρησιμοποιώντας τα μεθοδολογικά εργαλεία διαφορετικών πεδίων. Η διεπιστημονικότητα όμως είναι μία μόνο από τις αρετές του βιβλίου, καθώς συνδυάζεται με τη βαθειά μελέτη των θεσμών της εξεταζόμενης περιόδου και της συναφούς βιβλιογραφίας. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το έργο έχει ήδη αρχίσει να παραπέμπεται στην βιβλιογραφία. Ακόμα κι αν διαφωνεί κάποιος σε ορισμένα σημεία με τα συμπεράσματα του συγγραφέα, οι αναλύσεις του είναι τεκμηριωμένες. Το αναγνωστικό κοινό, όσο απαιτητικό και αν είναι, θα βρει στο συγκεκριμένο βιβλίο θεωρητικές επεξεργασίες σε διάλογο με την ελληνική και αλλοδαπή θεωρία, αλλά και έναν πλούτο πληροφοριών και πηγών.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος παρουσιάζει την ιστορική διαδρομή από το Σύνταγμα του 1952, το οποίο επεδίωξε να τροποποιήσει η αναθεωρητική πρόταση του 1963, ως το Σύνταγμα του 1975. Με αφετηρία τη διαμόρφωση του μετεμφυλιακού θεσμικού καθεστώτος, εκτίθενται οι προϋποθέσεις που καθόρισαν το περιεχόμενο της «βαθείας τομής» και την τοποθέτηση της Αριστεράς απέναντί της. Βασική θέση καταλαμβάνουν οι πολυδιάστατες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και θεσμικές εξελίξεις της περιόδου. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η διαδρομή της πρότασης συνταγματικής αναθεώρησης του 1963 από την πρώτη σχετική εκδήλωση βούλησης εκ μέρους του Κωνσταντίνου Καραμανλή ως την οριστική μη υλοποίηση του εγχειρήματος, καθώς και η αναζήτηση των πηγών έμπνευσης και του προσανατολισμού της. Ταυτόχρονα, αναλύεται η τοποθέτηση της Αριστεράς απέναντι στην αναθεωρητική πρόταση, η οποία δεν είχε τύχει συστηματικής επεξεργασίας μέχρι σήμερα. Από τις συζητήσεις ενώπιον της Επιτροπής Αναθεώρησης αναδεικνύονται οι δυσκολίες που αντιμετώπισε μια προσπάθεια που είχε θέσει ως στόχο, αρχικά τουλάχιστον, να φέρει εις πέρας μια αναθεώρηση του Συντάγματος με βάση την προβλεπόμενη σ' αυτό διαδικασία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει η διαμάχη ανάμεσα στους υποστηρικτές της πρότασης και την Αριστερά σχετικά με τον δυτικοευρωπαϊκό συνταγματισμό και η προβολή των προτύπων της κάθε πλευράς. Ακολουθεί η ανίχνευση της *ratio* της «βαθείας τομής» με βάση την ενδιαφέρουσα συζήτηση που έχει διεξαχθεί στη συνταγματική και την πολιτική επιστήμη και προτείνεται ένα ερμηνευτικό σχήμα το οποίο προσπαθεί να συνεισφέρει σ' αυτήν.

Έπειτα, παρουσιάζονται τα γεγονότα που ακολούθησαν την αποτυχία της αναθεωρητικής πρότασης του 1963 και ειδικότερα τα Ιουλιανά του 1965 και η δικτατορία. Η κατάρρευση της δικτατορίας άνοιξε το δρόμο σε καταγιγιστικές θεσμικές και πολιτικές εξελίξεις οι οποίες, μέσα από ποικίλες διακυμάνσεις,

καθόρισαν τη διαμόρφωση του νέου Συντάγματος. Το βιβλίο παρουσιάζει πρώτα το κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος, που είχε εμφανώς επηρεαστεί από τη «βαθεία τομή» και προκάλεσε την έντονη αντίδραση της αντιπολίτευσης. Αμέσως μετά, εκθέτει τα «αντισχέδια» Συντάγματος, που κατέθεσαν τα κόμματα της Αριστεράς και περιέχουν έναν πλούτο προτάσεων και επεξεργασιών. Στη συνέχεια, παρατίθεται η διαδρομή των συζητήσεων ενώπιον της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής που κατέληξαν στην ψήφιση του νέου Συντάγματος και γίνεται αντιπαραβολή μεταξύ των θεσμικών προτύπων της κυβέρνησης και της Αριστεράς. Ακολουθεί μια πρόταση ανάγνωσης της διαμόρφωσης του Συντάγματος του 1975: σύμφωνα με αυτήν, η διαμόρφωση του Συντάγματος καθορίστηκε αφ' ενός μεν από την αδιαμφισβήτητη κοινοβουλευτική ηγεμονία της κυβερνητικής παράταξης και αφ' ετέρου από τις υποχωρήσεις που δέχθηκε να κάνει, ιδίως στο πεδίο της κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εξαιτίας της κοινωνικής πίεσης. Αντίστοιχα, γίνεται μια απόπειρα αποτίμησης της συμβολής των κομμάτων της Αριστεράς τα οποία, με ξεχωριστό τρόπο το καθένα, συνεισέφεραν στη διαμόρφωση και τη νομιμοποίηση του Συντάγματος του 1975.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου ανιχνεύεται σημείο προς σημείο η επιρροή της «βαθείας τομής» στο Σύνταγμα του 1975 και σχολιάζεται η εφαρμογή των νέων διατάξεων. Καταρχήν, αναλύεται η μεταβολή στο καθεστώς των δικαιωμάτων, από τη συρρίκνωσή τους στην πρόταση του 1963, στην επιφυλακτική κατοχύρωσή τους στο Σύνταγμα του 1975, καθώς και η διαχρονική διεκδίκηση της διεύρυνσής τους από την Αριστερά. Ειδικότερα, εξετάζονται οι ρυθμίσεις για τα πολιτικά κόμματα και την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος οι οποίες άλλαξαν σημαντικά το 1975 σε σχέση με την πρόταση του 1963. Επίσης, προσεγγίζονται οι διαφορές και οι ομοιότητες μεταξύ των δύο κειμένων ως προς την κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας, του δικαιώματος στην απεργία και της ελευθεροτυπίας. Έπειτα, αναλύονται οι προβλέψεις των δύο κειμένων αναφορικά με τα κοινωνικά δικαιώματα και το «οικονομικό Σύνταγμα». Η «βαθεία τομή» προέβλεπε την αναγνώριση κάποιων κοινωνικών δικαιωμάτων, η κατοχύρωση των οποίων αποτυπώθηκε με διευρυμένο τρόπο στο Σύνταγμα του 1975. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο άρθρο 16, η διαμόρφωση του οποίου σχετίζεται άμεσα με τη μεταπολιτευτική συγκυρία και το ειδικό βάρος του φοιτητικού κινήματος. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η αναγνώριση του κρατικού παρεμβατισμού στο Σύνταγμα του 1975 ήταν πολύ πιο εκτεταμένη σε σχέση με την πρόταση του 1963, κατεύθυνση με την οποία συντάχθηκαν και όλα τα κόμματα της Αριστεράς.

Κατόπιν, προσεγγίζεται η συγκεκριμένη μορφή που έλαβε η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας στην πρόταση του 1963 και το Σύνταγμα του 1975. Πρόκειται για την πλευρά στην οποία αποτυπώνεται περισσότερο από κάθε άλλη η επιρροή της «βαθείας τομής» στο μεταπολιτευτικό Σύνταγμα, ιδίως αναφορικά με τη θεσμοθέτηση του ρόλου της κυβέρνησης στην άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας, τη διαδικασία υποβολής προτάσεων εμπιστοσύνης και δυσπιστίας και την επιτάχυνση της νομοθετικής διαδικασίας. Διαφορετική μορφή όμως έλαβε ο περιορισμός της βουλευτικής ασυλίας και η διεύρυνση των κωλυμάτων εκλογιμότητας των βουλευτών. Η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας δέχτηκε σφοδρή κριτική εκ μέρους της Αριστεράς, ένα μέρος της οποίας όμως (το ΚΚΕ εσ.) αντιμετώπισε θετικά αυτή τη φορά τον εξορθολογισμό του κοινοβουλευτισμού, ιδίως την επιτάχυνση της νομοθετικής διαδικασίας και την καθιέρωση του θεσμού των «βουλευτών Επικρατείας». Τέλος, παρουσιάζονται οι αλλαγές στη διεθνή θέση της χώρας, τη δικαστική εξουσία και τη δημόσια διοίκηση. Αναφορικά με την διεθνή θέση της χώρας, η πρωτόλεια διατύπωση του 1963 έδωσε τη θέση της στο άρθρο 28 του

Συντάγματος του 1975 που προορίστηκε εξαρχής να λειτουργήσει ως θεσμική υποδοχή της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Ως προς τη δικαστική εξουσία, η πρόβλεψη περί ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου, έχοντας αποδυναμωθεί από την κατοχύρωσή της στα συνταγματικά κείμενα της δικτατορίας, έδωσε τη θέση της στην ίδρυση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου με σαφώς περιορισμένες αρμοδιότητες. Αντίθετα η αμφισβήτηση του ορκωτού συστήματος στην πρόταση του 1963 αποτυπώθηκε, αν και με διαφορετικό τρόπο, στο Σύνταγμα του 1975. Διαφορετική σε σχέση με το 1963 ήταν η μορφή που πήρε ο καθορισμός των αρχών του δημοσιοϋπαλληλικού δικαίου στο Σύνταγμα του 1975, καθώς η ιδεολογικά χρωματισμένη αρχική του διάσταση έδωσε τη θέση της σε μια πιο ουδέτερη και τεχνοκρατική κατεύθυνση.

Συνολικά, το βιβλίο καταφέρνει να αποδώσει με γλαφυρή γλώσσα το διακύβευμα της αναθεωρητικής πρότασης του 1963 και την επιρροή του στο Σύνταγμα του 1975. Εντοπίζει τον πυρήνα της πρώτης σε μια σύνθετη στρατηγική που απαιτούσε την ισχυροποίηση της εκτελεστικής εξουσίας ώστε να φέρει το βάρος του σχεδιασμού, της υλοποίησης και της πολιτικής διαχείρισης της αναπτυξιακής προσπάθειας. Όπως όμως τεκμηριωμένα υποστηρίζει ο συγγραφέας, η ολική επαναφορά αυτού του θεσμικού σχεδίου δώδεκα χρόνια αργότερα αποδείχθηκε ανέφικτη λόγω της αλλαγής των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών. Το Σύνταγμα του 1975 ενίσχυσε βέβαια την εκτελεστική εξουσία, προέβη όμως και σε μια τομή με το μετεμφυλιακό παρελθόν, εναρμονίζοντας σε μεγάλο βαθμό την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. Το βιβλίο του Χαράλαμπου Κουρουνδή είναι πολύ χρήσιμο για να κατανοήσουμε τις επιλογές που καθόρισαν τις θεσμικές εξελίξεις σε αυτά τα κρίσιμα σταυροδρόμια της Ιστορίας και αποτελεί σημαντική συμβολή στη βιβλιογραφία της ελληνικής συνταγματικής επιστήμης.

Βασίλης Γ. Τζέμος, Διδάκτωρ Συνταγματικού και Ευρωπαϊκού Δικαίου (Freiburg), Δικηγόρος, Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ), Διευθυντής του Επιστημονικού Περιοδικού ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ, Σύμβουλος ΑΣΕΠ